

Het milieu-debat in Nederland

MARIAN DEBLONDE

Deze zomer was ik op een internationaal congres van Ecologische Economen. Ik was ervoor helemaal over de Atlantische oceaan gevlogen. En wat de aanwezige Nederlanders met lichte zelfgenoegzaamheid aanhoorden als een vanzelfsprekend gegeven, veroorzaakte in mijn Vlaamse gemoed oprechte verbazing: het Nederlandse milieubeleid werd er, al dan niet samen met het Zweedse, met enige regelmaat en met veel respect gepresenteerd als een voorbeeld van wat kan en wat zou moeten. Nederland! Zo'n klein land! In Amerika, notabene! Je zou er als Vlaamse, maar in Nederland wonende en werkende burger zowaar een oranjegevoel aan overhouden. Inderdaad: het milieu leeft in Nederland, althans als discussiethema, zowel aan universiteiten als op ministeries, zowel bij consumenten als bij producenten. Zeker: deze discussies laten daadwerkelijke sporen na. Nederland kent een relatief lange geschiedenis van afvalscheiding en van (plastic)flessen met statiegeld, de Rijn wordt weer gezonder, de - naar Vlaamse maatstaven al buitengewoon grote - totale oppervlakte aan natuurgebieden neemt toe, politici en

ondernemers sluiten milieuvriendelijke convenanten (weliswaar eerder intentieverklaringen dan bindende contracten), burgers zijn massaal lid van milieu- en natuurverenigingen. Ondertussen gaat de patiënt, het Nederlandse milieu, globaal wel verder achteruit. Om een paar dingen te noemen: het totaal aantal autokilometers neemt gestadig toe, de broodnodig geachte daling van CO₂-uitstoot blijkt een - zij het ietwat vertraagde - stijging, de kosten voor zuiver drinkwater worden steeds hoger.

Je zou er als Vlaamse, maar in Nederland wonende en werkende onderdaan stil van worden. Wat schort eraan? Laten we even kijken tussen welke polen de Nederlandse milieudiscussie zich heen en weer beweegt.

Een eerste discussie-as is terug te vinden in twee documenten die toonaangevend zijn voor het Nederlandse milieubeleid: enerzijds de Nationale Milieubeleidsplannen (NMP 1 en 2), anderzijds het rapport *Duurzame risico 's: een blijvend gegeven* van de Wetenschappelijke Raad voor het

Regeringsbeleid (WRR).¹ In de NMP's wordt het door de Brundtland-commissie gelanceerde idee van 'duurzame ontwikkeling' aanvaard als een rationeel te rechtvaardigen norm van intergenerationale rechtvaardigheid. De term 'duurzame ontwikkeling' is echter behoorlijk vaag. Daarom hebben de auteurs van de NMP's geprobeerd aan deze term een concretere inhoud te geven door het begrip 'milieugebruiksruimte' in te voeren. Het begrip 'milieugebruiksruimte' is gebaseerd op het idee dat 'de biosfeer een eindig draagvlak biedt in de vorm van voorraden van natuurlijke hulpbronnen en in de vorm van het vermogen om verontreinigingen en aantastingen te incasseren'.² Dit eindige draagvlak stelt grenzen aan het menselijk ingrijpen in de natuurlijke omgeving. Een economische ontwikkeling is alleen duurzaam als het totaal aan economische activiteit van een generatie binnen de grenzen van deze 'milieugebruiksruimte' blijft. Het ecologisch draagvlak en de milieugebruiksruimte worden begrepen als objectief wetenschappelijk vast te stellen grootheden (WRR 34). Zij berusten bijvoorbeeld op precieze kennis van de omvang van reserves aan grondstoffen en energie of van de veerkracht van ecosystemen. Ook al geven onderzoekers toe dat er nog veel gaten zijn in de nodige kennis, toch gaan voorstanders van deze begrippen er van uit dat een gezamenlijke onderzoeksinspanning veel kan verhelpen. Dit veronderstelde wetenschappelijke karakter maakt beide begrippen aantrekkelijk voor beleids mensen. Zij kunnen de oplossing van milieuproblemen reduceren tot 1) het objectief-weten-

schappelijk, dus a-politiek, definiëren van de milieugebruiksruimte, waarna zij 2 afhankelijk van maatschappelijke normen en waarden geschikte instrumenten ontwikkelen die de maatschappij moeter toelaten om de grenzen van de milieugebruiksruimte te respecteren. Het WRR rapport stelt de onderliggende visie van beide NMP's grondig ter discussie.³ Voora het vermeende objectief-wetenschappelijke gehalte van het begrip milieugebruiksruimte moet het ontgelden. De auteurs van het WRR-rapport wijzen ten eerste op het dynamische karakter van wetenschap. Gestadige ontwikkelingen in wetenschap kunnen in principe een grondige herschikking van inzichten nodig maken waardoor huidige zekerheden morgen op losse schroeven kunnen komen te staan. Erkenning van deze dynamiek verhindert een stellig vertrouwen op 'harde' duurzaamheidseisen. Ten tweede situeren milieuproblemen zich in een geheel van ecosystemen die op een unieke en niet herhaalbare wijze evolueren. Onze moderne wetenschapsopvatting kan echter moeilijk overweg met unieke gebeurtenissen. Het toetsen van causaliteit vereist een mate van herhaalbaarheid. Wetenschappelijke modellen van complexe systemen kunnen bijgevolg slecht op onderdelen worden getest. Ten derde moeten wetenschappers voortdurend normatieve knopen doorhakken, zodra zij het begrip milieugebruiksruimte willen operationaliseren. Welke aspecten van het milieu willen zij redden en welke niet (moeten zij bijvoorbeeld alleen die planten- en diersoorten redden die voor het overleven van de menselijke soor-

- 1 H. Van den Belt, *Duurzaamheid, waarden en wetenschap*. In: *Het oog van de wetenschapsfilosoof*. J. Luyten & B. Hoefnagel, Boon Amsterdam/Meppel, 1995.
Nationaal Milieubeleidsplan, Tweede Kamer 1988/1989, 21 137, nrs. 1 en 2.
Nationaal Milieubeleidsplan, Tweede Kamer 1989/1990, 21 137, nr. 20.
Duurzame risico's: een blijvend gegeven. Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (Rapporten aan de Regering 44), Sdu, Den Haag, 1994.
- 2 R.A.P.M. Weterings & J.B. Opschoor, *De milieugebruiksruimte als uitdaging voor technologie-ontwikkeling*. Raad voor het Milieu- en Natuuronderzoek, Rijswijk, april 1992. (geciteerd in het ERR-rapport, p. 34)
- 3 H. Van den Belt, (1995: 187-190).

belangrijk geacht worden, of moet de totale huidige biodiversiteit bewaard blijven)? Met welke (menselijke, sociale) factoren houden zij rekening en welke achten zij irrelevant? Kortom, alle principiële en normatieve onbekendheden en onzekerheden nopen wetenschappers er voortdurend toe knopen door te hakken. Dit hakwerk is altijd een zaak van normatieve keuzes. Onderzoekers gaan in deze gevallen hun wetenschappelijke bevoegdheid verre te buiten. Redenen genoeg voor de WRR om in milieudiscussies het accent te verleggen van wetenschap naar politiek. Politiek is immers bij uitstek een zaak van normatieve afwegingen. Bovendien vindt de WRR dat de NMP-visie te sterk de nadruk legt op eisen die het milieu stelt aan menselijke activiteit. Tegenover deze, in de ogen van de Raad, eenzijdige aanpassing van maatschappij aan milieu, stelt de Raad een wederzijdse afweging van milieurisico's en maatschappelijke risico's voor.

Het Nederlandse milieufilosofische debat haakt aan bij de net geschetste beleidsdiscussie-as 'wetenschap of politiek'. Met name Jozef Keulartz en Michiel Korthals zorgden voor de spreekwoordelijke knuppel in het voorheen vrij rustige milieufilosofische hoenderhok.⁴ Volgens Keulartz stamt de Nederlandse milieufilosofie, met als voormannen Wouter Achterberg, Wim Zweers en Hans Achterhuis in rechte lijn af van de radicale ecologie (Keulartz 1995:7-9). Dit beroep op de radicale ecologie als 'gidswetenschap' noemt hij misleidend. Zijn argumenten vertonen veel overeenkomsten met de WRR-argumenten: de heersende milieufilosofie miskent het feilbare en contingente karakter van de ecologische wetenschap en ziet over het hoofd dat zij bestaat uit

concurrerende onderzoeksprogramma's. Bovendien leidt het beroep van de milieufilosofie op de ecologische wetenschap tot een ongewenst naturalisme, tot de opvatting dat de maatschappij gevormd moet worden naar het beeld van deze gidswetenschap. Dit naturalisme resulteert in een illegitieme kortsluiting van maatschappelijke debatten over de vraag waar wij als samenleving met de natuur heen willen. Dit naturalisme vindt Keulartz concreet terug in het Nederlandse natuurbeleid (Keulartz 1995:187-202). Ook hier domineren beleidsecologen het debat over natuur- en landschapswaarden en komen ethisch-normatieve en esthetisch-expressieve gezichtspunten nauwelijks aan bod. Keulartz pleit dan ook voor wat hij noemt een postnaturalistische milieufilosofie, een milieufilosofie die ruimte biedt voor uiteenlopende visies en posities, die de communicatieve macht versterkt ten koste van de biomacht van de pre-occupatie met leven en overleven. (Keulartz 1995:11-21).

Korthals houdt een analoog pleidooi. Hij wijst op het democratisch tekort van het duurzaamheidsvertoog. Volgens hem gaan de gevestigde opvattingen over de oplossing van ecologische problemen te veel in de richting van een sterke overheid en een sobere levensstijl (Korthals 1994:7). De nadruk op een sobere levensstijl is in zijn ogen een gevolg van de sterke invloed van drie soorten milieuwetenschappers op het milieudebat (Korthals 1994:16-31). Ten eerste de technofoben: zij leggen de oorzaak van de huidige milieucrisis te veel bij de moderne wetenschap en techniek. Ten tweede de ecologen: zij poneren noties uit de (verouderde systeem-, in tegenstelling tot de evolutionaire) ecologie - zoals diversiteit,

⁴ J. Keulartz (1995). *Strijd om de natuur. Kritiek van de radicale ecologie*. Boom, Amsterdam.

M. Korthals (1994). *Duurzaamheid en democratie. Sociaal-filosofische beschouwingen over milieubeleid, wetenschap en technologie*. Boom, Amsterdam.

evenwicht en irreversibiliteit - als structurerende noties voor de inrichting van de maatschappij. Ten derde: de filosofen: zij geven de Westerse metafysische grondhouding de schuld. Volgens Korthals hebben deze drie soorten milieuwetenschappers een zekere scepsis ten aanzien van de democratie met elkaar gemeen. Zij betwijfelen of de democratie de milieuproblemen wel aankan (Korthals 1994:46-53). Korthals zelf ziet, in navolging van de Engelse socioloog Anthony Giddens, goede redenen en nieuwe mogelijkheden voor een democratische cultuur in onze laatmoderne Westerse maatschappijen. Een democratische politiek kan niet enkel bedoeld zijn om bij burgers een draagvlak te creëren voor eerder vastgelegd politiek beleid en om zodoende implementatie van beleid te vergemakkelijken. Een participatieve democratie biedt mogelijkheden om in voortdurende debatten tussen mondige burgers (nieuwe) antwoorden te formuleren op vragen naar een wenselijke duurzame samenleving. De complexiteit van de milieuproblemen vraagt om meer democratie, omdat alleen zo "feedback" gerealiseerd kan worden' (Korthals 1994: 73). Samenvattend kunnen we stellen dat de milieufilosofische discussie-as zich bevindt tussen de polen 'inhoud' en 'procedure'. Grof geschetst peneren Achterberg, Achterhuis en Zweers c.s. inhoudelijke visies op milieuvriendelijke maatschappijen, terwijl Keulartz en Korthals het belang van democratische procedures benadrukken.

Toch moet ik onmiddellijk kanttekeningen plaatsen bij deze grove schets. Keulartz en Korthals doen meer dan het pleiten voor een degelijke, democratische procedure, zij wijzen tegelijk bepaalde inhoudelijke visies af, namelijk deze die zij

associeren met een radicale ecologie. Ik kan mij niet van de indruk ontdoen dat Keulartz' aanval op radicale ecologie eerder gericht is op hun fundamentele invraagstelling van Westerse maatschappijen, dan op hun - vaak vermeende gebruik van een achterhaalde ecologische wetenschap. Ook de kritiek van de WRR op de NMP-visies is mijns inziens mede beïnvloed door de angst dat de duurzaamheidsnorm (in haar ogen te vergaande) maatschappelijke aanpassingen vereist. Daarom meen ik nog eerder discussie-as te ontwaren in het Nederlandse milieudebat, een as die zich beweegt tussen voorstellen tot pragmatische aanpassingen van de Westerse status quo aan de ene kant en grondige maatschappelijke veranderingen aan de andere kant. Deze discussie is echter nauwelijks uitgekristalliseerd. Toch is zij uitgerekend voor aanhangers van een milieuvriendelijke democratie, onvermijdelijk. Of zoals de Rotterdamse filosoof Koo van der Wal opmerkt: "als de procedures afgesproken zijn en de stoelen klaar gezet, moet er nog iets inhoudelijks gezegd worden, daarover gaat het in debat ten tenslotte"⁵.

Misschien iets waar Vlaanderen ietsje groter in kan zijn?

5 Koo van der Wal in zijn bespreking van Korthals boek *Duurzaamheid en democratie*. In: *Filosofie & praktijk*, 16(4), 1995: 244.

Marian Deblonde is docente en assistente in opleiding aan de Landbouwniversiteit van Wageningen. Zij bereidt een proefschrift voor over de politiek van milieueconomische theorieën.